অধ্যায় ৩ ঃ ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য
৩.২ পৰিচয়
৩.৩ ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি
৩.৪ জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ লগত ভাষাৰ সম্পৰ্ক
৩.৫ অধ্যায়টিৰ আমি কি শিকিলোঁ
৩.৬ অধিক জানিবলৈ
৩.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৩.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাষা মানে কি আৰু তাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কেনে ধৰণৰ সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাষা-জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায় দুটাত আপুনি ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ আৰু পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল সম্পৰ্কে বহলাই অধ্যয়ন কৰিলে। সেই অধ্যয়নৰ পৰা আপুনি অৱগত হ'ল যে পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাসমূহক বিশেষত্বৰ আধাৰত গোষ্ঠীভুক্ত কৰা হৈছে আৰু কিছু সংখ্যক অগোষ্ঠীভুক্ত ভাষাও বিদ্যমান। এই অধ্যায়টোত আমি ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰিম।

মন কৰিবলগীয়া যে ভাষাৰ লগত জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰো পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক আছে। বহু সময়ত সমাজ গঠনৰ প্ৰাথমিক চৰ্তই হৈছে ভাষা। একোখন সমাজৰ বিবিধ সামাজিক সংগঠনৰ প্ৰতিফলন ঘটে ভাষাৰ মাজেদিয়েই । সেইদৰে সংস্কৃতিও মূৰ্ত হৈ উঠে ভাষাৰ যোগেদি। এখন ঠাইত থকা ভিন্ন সংস্কৃতি সম্পন্ন লোকে যদি একেটা ভাষাকে কয় তেতিয়া সেই ভাষাটোৰেই তেওঁলোকৰ নিজ নিজ সংস্কৃতি প্ৰকাশৰ মাধ্যম হয়। তেনেদৰে জাতিৰ লগত ভাষাৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাই । কাৰণ একে জাতিৰ নহ'লেও কোনো এক ভৌগোলিক পৰিবেষ্টনৰ জনসমষ্টিয়ে একেটা ভাষাকে কয়।

এই অধ্যায়টোত ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। অধ্যায়টো

অধ্যয়ন কৰি আপুনি ভাষা মানে কি, ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য, জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ লগত ভাষাৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে অনুধাৱন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৩.৩ ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি

'ভাষা' শব্দটো সংস্কৃত 'ভাষ্' ধাতুৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। এই শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হৈছে 'Language'। ভাষা হৈছে মানুহৰ ভাব প্ৰকাশৰ মাধ্যম। ই এনে এটা মাধ্যম যাৰ জৰিয়তে এজন ব্যক্তিয়ে কোনো বাৰ্তা আন এজন ব্যক্তিলৈ প্ৰেৰণ কৰে আৰু দ্বিতীয়জন ব্যক্তিয়ে তাক গ্ৰহণ কৰি প্ৰেৰকৰ সৈতে পুনৰ বাৰ্তা বিনিময় কৰিব পাৰে। ভাষা ক'ব পৰা শক্তি অকল মানুহৰহে আছে। মানুহৰ চিন্তা-ভাৱনাবোৰক প্ৰকাশ কৰিবলৈ মানুহে বাগ্‌যন্ত্ৰৰ সহায়ত কিছুমান ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কৰে, এনেদৰে উচ্চাৰিত হোৱা ধ্বনি প্ৰতীকৰ প্ৰণালীবদ্ধ সমষ্টিয়ে যেতিয়া স্বয়ংসম্পূৰ্ণ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে, তেতিয়াই ভাষাৰ সৃষ্টি হয়। এই সম্পৰ্কে কিছু কথা আপুনি পূৰ্বৱৰ্তী ষাণ্মাসিক দুটাতো অধ্যয়ন কৰি অহিছে।

ভাষাৰ জৰিয়তে মানুহে এজনৰ ভাব আন এজনলৈ প্ৰেৰণ কৰে। মানুহৰ দৈনন্দিন কাম-কাজ চলায়। ভাষাৰ বিভিন্ন কাৰ্যলৈ লক্ষ্য কৰি বাগ্‌বিজ্ঞানীসকলে নিজা নিজা দৃষ্টিভংগীৰে ভাষাৰ সূত্ৰ নিৰ্ণয় কৰিছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত কেইটামান সংজ্ঞা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- "ব্যক্তবাচা সমুচ্চাৰণ" — পাণিনি
- "মুখেৰে উচ্চাৰণ কৰা ধ্বনিৰ সহায়ত মানুহৰ মনৰ ভাৱ-প্ৰকাশ কৰা আহিলাই হৈছে ভাষা" — পতঞ্জলি
- (মানুহৰ বাগিন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা) "উচ্চাৰিত ধ্বনি প্ৰতীকৰ সহায়েৰে ভাৱৰ পূৰ্ণ অভিব্যক্তিৰ নাম ভাষা।" — ড° উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী
- "ভাষা মানুহৰ মনৰ ভাব আদান-প্ৰদানৰ উদ্দেশ্যে বাগিন্দ্ৰিয়েৰে উচ্চাৰণ কৰা সুসংগঠিত; সুপৰিকল্পিত ধ্বন্যাত্মক সংকেত বিশেষ। মানুহৰ মনৰ ভাব আৰু চিন্তাৰ শ্ৰদ্ধেয়মান প্ৰতীকেই ভাষা।" — ড° গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী
- "ভাষাই মনৰ অভিজ্ঞতাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।" — এৰিষ্টট'ল

উল্লিখিত সংজ্ঞাসমূহ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে, ভাষাৰ অন্তৰালত কেতবোৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য লুকাই আছে। ভাষাৰ তেনে বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- ভাষাৰ সম্পৰ্ক কেৱল মানুহৰ সৈতেহে আছে। মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ হয় আৰু এই ধ্বনিসমষ্টিৰ অৰ্থবহ ৰূপেই ভাষা।
- ভাষাৰ এটা পদ্ধতি আছে। এই পদ্ধতি ধ্বনি সংযোগৰ দ্বাৰা ৰূপৰ সৃষ্টি আৰু ৰূপৰ সংযোগত ভাব প্ৰকাশ কৰিব পৰা বাক্যৰ সৃষ্টি।
- প্ৰেৰক বা গ্ৰাহকে যি ধ্বনি বা ধ্বনি সমষ্টিৰ উচ্চাৰণ কৰে, সেইবোৰৰ লগত অৰ্থৰ কোনো পোনপটীয়া সম্বন্ধ নাথাকে। এই সম্বন্ধ মানি লোৱা সম্বন্ধহে। অৰ্থাৎ বাগধ্বনি প্ৰতীকবোৰ যাদৃচ্ছিক।

- যাদৃচ্ছিক ধ্বনি প্ৰতীকবোৰৰ সহায়ত মানুহে ভাব বিনিময় কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ কাম-কাজ চলায়।
- ভাষা আয়ত্ত কৰিব লাগে, অৰ্থাৎ ভাষা এক আৰ্জিত সংস্কাৰ। সেয়া হ'লেও, মানুহৰ বাক্-ক্ষমতা জন্মগত।
- ভাষাৰ জৰিয়তে এক পুৰুষৰ অভিজ্ঞতা অন্য এক পুৰুষলৈ বিস্তৃত হয়।
- দৃশ্যাত্মক আৰু শ্ৰৱণাত্মক সংকেত আদিৰ সীমিত ব্যৱহাৰেৰে ভাবৰ আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰিলেও সেইবোৰক ভাষা বুলি ক'ব নোৱাৰি।
- একোটা ভাষা একোখন সমাজ বা একোটা ভাষা সম্প্ৰদায়ক কেন্দ্ৰ কৰি বৰ্তি থাকে। ভাষা কোৱা শক্তি অকল মানুহৰহে আছে। চৰাই বা অন্যান্য জীৱ-জন্তুৱে ভাষা ক'ব নোৱাৰে। কিন্তু মইনা, শালিকা, ভাটৌ আদি চৰায়ে শিকাই দিলে দুই এটা শব্দ কোৱা দেখা যায়। এইবোৰক ভাষা বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ ইহঁতে শিকাই দিয়া শব্দকেইটাৰ বাহিৰে আন একো শব্দ বা বাক্য নিজাকৈ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে। ই সম্পূৰ্ণ একপক্ষীয়। ইহঁতৰ লগত পাৰস্পৰিক ভাবৰ আদান-প্ৰদান সম্ভৱ নহয়।

ভাষাৰ তিনিটা উপাদান পোৱা যায়— ক) এটা বাৰ্তা বা ভাব, খ) ভাবৰ উৎস বা প্ৰেৰক আৰু গ) গ্ৰহিতা বা গ্ৰাহক।

ভাবৰ বাঙ্ময় ৰূপ হ'ল ভাষা। ভাবৰ সৃষ্টি হয় মগজুত। মগজুৰ জৰিয়তে ভাবক ধ্বনি আৰু ধ্বনি-সমষ্টিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰি অৰ্থবহ ৰূপ কৰা প্ৰক্ৰিয়াৰ নাম হ'ল বাণী-ৰূপকৰণ আৰু গ্ৰাহকে সেই বাণী-ৰূপ শুনি অৰ্থ উদ্ধাৰ কৰা পদ্ধতিয়েই হ'ল বাণী-অৰ্থকৰণ। ভাটৌ বা মইনাই নিৰ্দ্দিষ্ট দুই-এটা কথা ক'ব পাৰিলেও ভাব বিনিময় কৰিব নোৱাৰে। গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ডত ধ্বনি আছে, প্ৰেৰকজন নাই সেইদৰে লিখিত সাহিত্যত লিখাহে আছে, গ্ৰাহক আৰু প্ৰেৰকৰ মাজত ভাব বিনিময়ৰ সুবিধা নাই। সেই বাবে প্ৰকৃত অৰ্থত এইবোৰক ভাষা বুলিব নোৱাৰি। বাগ্‌যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনি-প্ৰতীককহে ভাষা বোলে। এইখিনিতে হেৰী হয়জাৰৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। তেওঁৰ মতে ভাষাৰ মূল সম্পদ চাৰিটা হ'ল উৎপাদকতা, স্থানান্তৰকৰণ, দ্বৈতৰূপ আৰু পৰম্পৰাগত সৰবৰাহ।

- **উৎপাদকতা ঃ** জীৱ-জন্তুৰ ইঙ্গিতধৰ্মী শব্দ একেবোৰেই; আনহাতে মানুহৰ ভাষা হ'ল এক মুক্ত পদ্ধতি। এই মুক্ত পদ্ধতিৰে সীমিত নিয়মৰ জৰিয়তে মানুহে সীমাহীন বাক্যৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। ইয়াৰে কিছুমান আগতে শিকা আৰু কিছুমান আগেয়ে নজনা, নুশুনা বাক্য। মুঠতে, মানুহে নিজৰ উদ্ভাৱনী শক্তিৰ সহায়ত নতুন নতুন বাক্য সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হয়।
- **স্থানান্তৰকৰণ ঃ** মানুহে দূৰ অতীত বা দূৰৰ ঠাইৰ ঘটনাৰ বিষয়ে সৰিশেষ বিৱৰণ দিব পাৰে, ইয়াৰ নামেই স্থানান্তৰকৰণ। অৰ্থাৎ, স্থান আৰু সীমাৰ পৰিধি অতিক্ৰম কৰি মানুহে কথা ক'ব পাৰে। আন কথাত পৰিৱেশ নেদেখাকৈয়ে ভাষাৰ ব্যৱহাৰেৰে মানুহে সেই পৰিৱেশৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰে। এনে ক্ষমতাৰ বাবেই মানুহে বিশ্বৰ খবৰ ৰাখিব পাৰিছে। লগতে দূৰ অতীতত ঘটি যোৱা ঘটনাৰ বিষয়ে জানিবলৈ সক্ষম হৈছে।

- **দ্বৈতৰূপ ঃ** শব্দ হ'ল ধ্বনিৰ সমষ্টি। ধ্বনিৰ নিজস্ব একো অর্থ নাই। অথচ এটা ধ্বনিৰ সামান্য সলনিয়ে শব্দৰ অর্থৰ লৰচৰ কৰে। যেনে— মৰম, ধৰম, কৰম, গৰম, নৰম এই শব্দকেইটাৰ প্ৰথম ধ্বনিবোৰ মাত্ৰ বেলেগ। কিন্তু প্ৰত্যেকটো শব্দই বেলেগ বেলেগ অর্থ প্ৰকাশ কৰিছে। ধ্বনিৰ দৰে ৰূপগ্ৰাম বা প্ৰাকৃতিৰ ক্ষেত্ৰতো কথাষাৰ খাটে। যেনে— walk, walks, walked শব্দকেইটাত s আৰু ed লগ লগাৰ ফলত walk-ৰ অর্থৰ সলনি ঘটিছে। মানুহবোৰ— ইয়াত ম+আ+ন+উ+হ+ব+ও+ৰ এই আঠোটা ধ্বনি আছে আৰু ৰূপ আছে দুটা — মানুহ+বোৰ। 'মানুহ' মুক্ত ৰূপ সেয়ে ই অকলে বাক্যত ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। কিন্তু 'বোৰ' বদ্ধৰূপ । সেয়ে ই মুক্তৰূপৰ লগত লগ-লাগিহে ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে।
- **পৰম্পৰাগত সৰবৰাহ ঃ** এটা শিশুৱে জন্মতে একো ভাষা শিকি নাহে। পিতৃ-মাতৃ বা অন্যান্যসকলৰ পৰা শিশুৱে লাহে লাহে ভাষা এটা আয়ত্ত কৰে। এনেদৰে ভাষা এটা আয়ত্ত কৰাৰ লগতে শিশুৱে পূৰ্ব-পুৰুষৰ ধ্যান-ধাৰণাও উত্তৰাধিকাৰ সূত্ৰে লাভ কৰে।

ভাষাৰ লক্ষণ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰি ৰবাট এ. হলে সাতোটা লক্ষণৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। সেইকেইটা হ'ল— উৎপাদকতা, দ্বৈতৰূপ, স্থানান্তৰকৰণ, পৰম্পৰাগত সৰবৰাহ, যাদৃচ্ছিকতা, পাৰস্পৰিক বিনিময় আৰু বিশিষ্টতা। ইয়াৰে প্ৰথম চাৰিটাৰ বিষয়ে আমি হেৰী হয়জাৰৰ আলোচনাত পাই আহিছোঁ। যাদৃচ্ছিকতা, পাৰস্পৰিক বিনিময় আৰু বিশিষ্টতা সম্পৰ্কে তলত আলোচনা কৰা হ'ল —

- **যাদৃচ্ছিকতা ঃ** ভাষাৰ ধ্বনিপ্ৰতীকবোৰ যাদৃচ্ছিক বুলি এইবাবেই কোৱা হয় যে শব্দৰ সৈতে অর্থৰ কোনো সহজাত সম্পৰ্ক নাই। শব্দৰ সৈতে অর্থৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থকা হ'লে পৃথিৱীত ইমানবোৰ ভাষা নাথাকিলেহেঁতেন। যেনে — 'কুকুৰ' জন্তুটোক বুজাবলৈ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষাত বিভিন্ন শব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে —

হিন্দী	—	কুত্তা
ইংৰাজী	—	Dog
ইটালী	—	Cane
ফৰাচী	—	Chen
স্পেনীয়	—	Perro
জার্মানী	—	Hund
ৰুচ	—	Sabaka
টাৰাওন	—	কুৰাক ইত্যাদি।

আমি 'আপিন বিলাংকা' বুলি ক'লে কিছুমান ধ্বনিহে শুনো তাৰ অর্থ বুজি নাপাওঁ। আদি (আবৰ) ভাষাত ইয়াৰ অর্থ 'ভাত দিয়া'। আচলতে শব্দৰ সৈতে অর্থৰ সম্পৰ্ক পৰম্পৰাগতহে। একে ভাষা কোৱা জনসমষ্টিৰ মাজতহে তাৰ অর্থ থাকে কিন্তু অন্যৰ বাবে তাৰ কোনো অর্থ নাথাকে।

- **পাৰস্পৰিক বিনিময় ঃ** ভাষাৰ জৰিয়তে মানুহে ইজনে-সিজনৰ লগত সহযোগিতা কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ কাম-কাজ চলায়। মানুহে বিভিন্ন সময়ত ভাষাৰ জৰিয়তে নিজৰ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰে। বেছি সুখী হ'লে, কেতিয়াবা দুখী হ'লে, কেতিয়াবা কিবা বস্তুৰ প্ৰয়োজন হ'লে, ভোক লাগিলে বা বিভিন্ন পৰিস্থিতিত এজনে আনজনৰ আগত প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰে আৰু এজনে আনজনক সহযোগিতা কৰে। এনেদৰে মানুহে পাৰস্পৰিক ভাবৰ আদান-প্ৰদান কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ কাম চলায়।
- **বিশিষ্টতা ঃ** প্ৰত্যেক ভাষাৰে ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু বাক্য-গঠন-প্ৰণালীৰ নিজস্ব নিয়ম আছে। দ্বিতীয় ভাষা এটা শিকাৰ সময়ত মাতৃভাষাৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্য আৰু বাক্য-গঠন-প্ৰণালীয়ে হেতা-ওপৰা লগায়। ইয়াৰ পৰাই বুজা যায় যে জগতৰ প্ৰতিটো ভাষাই স্বকীয় গুণসম্পন্ন। ইয়াক ভাষাৰ কালিকা বোলা হয় আৰু এয়ে ভাষাৰ বিশিষ্টতা।

ভাষাৰ বিশেষত্ব বা প্ৰকৃতি হ'ল ই বিশেষ সামাজিক গোট একোটাক কেন্দ্ৰ কৰি বৰ্তি থাকে আৰু মূলতে ই সামাজিক সম্পদ। ভাষা এটা মানুহে আয়ত্ত কৰে; পৈত্ৰিক সম্পত্তি হিচাপে উত্তৰাধিকাৰ সূত্ৰে লাভ নকৰে। ভাষা যিহেতু অনুকৰণৰ দ্বাৰা আয়ত্ত কৰা হয় সেয়ে ইয়াৰ পৰিৱৰ্তন হৈ থাকে । কাৰণ অনুকৰণ কেতিয়াও অবিকল হ'ব নোৱাৰে। মানুহে সাধাৰণতে কষ্ট নকৰাকৈ সকলো কাম কৰিব বিচাৰে। সেয়ে পৰিৱৰ্তনশীলতা সদায় কঠিনতাৰ পৰা সৰলতাৰ ফালে গতি কৰে। ভাষাৰ স্বাভাৱিক গতি হ'ল স্থূল ৰূপৰ পৰা সূক্ষ্ম ৰূপলৈ গতি কৰা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ভাষা শব্দটো সংস্কৃত কি শব্দৰ পৰা আহিছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ শুদ্ধটো লিখক — "ব্যক্তবাচা সমুচ্চাৰণ" বুলি কোনে কৈছিল— পাণিনি / পতঞ্জলি

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৩.১

ভাষাৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰি ভাষাৰ লক্ষণ আৰু প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৩.৪ জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ লগত ভাষাৰ সম্পৰ্ক

নৃতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে জগতৰ জীৱসমূহক আবয়িক গঠন, প্ৰকৃতি তথা গঢ় গতি অনুসৰি বিভিন্ন গোষ্ঠীত বিভক্ত কৰিছে। এইবোৰৰ একে সাদৃশ্য থকা জনসমুদায় একোটাক জাতি বোলে। দৰাচলতে জাতিৰ লগত ভাষাৰ নিবিড় সম্পৰ্ক নাই। একে জাতিৰ নহ'লেও কোনো এক ভৌগোলিক পৰিৱেষ্টনৰ কোনো এক জনসমষ্টিয়ে একেটা ভাষাকেই কয়। আনহাতে একাধিক ভাষা কোৱা কোনো এক জনসমষ্টিও একেটা জাতিৰেই লোক হ'ব পাৰে। অনুকৰণৰ দ্বাৰা ভাষা আয়ত্ত কৰা হয়। পৰিৱেশ অনুযায়ী মানুহে ভাষা ক'বলৈ শিকে। উদাহৰণস্বৰূপে এটা অসমীয়া শিশুক ইংৰাজী ভাষা কোৱা লোকৰ মাজত ৰাখিলে সময়ত সি ইংৰাজী ভাষা ক'বলৈ শিকিব। ইয়াৰ দ্বাৰা এইটো প্ৰমাণিত হয় যে ভাষাৰ কোনো জাতিৰ লগত সম্পৰ্ক নাই। মানুহৰ ভাষা ক'ব পৰা ক্ষমতা যদিও জন্মগত সেয়া হ'লেও ইয়াকবংশানুক্ৰমিক বুলিব নোৱাৰি। ই পৰিৱেশৰ অধীন। অসমীয়া ভাষা কোৱা সকলো লোক একেটা জাতিৰ অন্তৰ্গত নহয়, সেইদৰে ইংৰাজী ভাষাটো এটা জাতি বা এক ভৌগোলিক পৰিৱেষ্টনৰ মাজত আৱদ্ধ হৈ থকা নাই। এনেদৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে, ভাষাৰ লগত জাতিৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাই যদিও, কোনো এজন লোকে যি ভাষাৰ দ্বাৰা মনৰ ভাব আদান-প্ৰদান কৰে সেই ভাষাটোৰ প্ৰতি তেওঁৰ গভীৰ আনুগত্য ওপজে আৰু সেই ভাষাটোক লৈ গৌৰৱ অনুভৱ কৰে।

জাতিৰ নিচিনাকৈ ভাষাৰ প্ৰকাশভংগী সংস্কৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। কোনো জনসমষ্টিৰ সামূহিক জীৱন-পদ্ধতিৰ অভিব্যক্তি হৈছে সেই ঠাইৰ সংস্কৃতি। নৃত্য, গীত, সাজ-পোছাক, চিত্ৰশিল্প, ভাস্কৰ্য, স্থাপত্য প্ৰভৃতিৰ দৰে ভাষাও এটা জাতিৰ সাংস্কৃতিক সম্পদ। সংস্কৃতি বিৱৰ্তনশীল। গতিকে সংস্কৃতিৰ অংগ হিচাপে সময়ৰ সোঁতত ভাষাৰো পৰিৱৰ্তন হয়। তদুপৰি, ভাষাই বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত পাৰস্পৰিক সমন্বয়ৰ ক্ষেত্ৰতো বিশেষ প্ৰভাৱ পেলায়। একাধিক সংস্কৃতি সম্পন্ন লোকৰ ভাষা একেটাই হ'ব পাৰে আৰু একে সংস্কৃতি সম্পন্ন লোকৰ ভাষা একাধিক হ'ব পাৰে। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে, সংস্কৃতিৰ লগত ভাষাৰ তেনে কোনো প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক নাই। কিন্তু ভাষাৰ সহায়ত সংস্কৃতি মূৰ্ত হৈ উঠে। কোনো এখন ঠাইত যদি ভিন্ন সংস্কৃতিসম্পন্ন লোকে একেটা ভাষাকে কয় তেতিয়া সেই ভাষাটোৱেই তেওঁলোকৰ নিজ নিজ সংস্কৃতি প্ৰকাশৰ মাধ্যম হয়। এই ফালৰ পৰা ক'ব পাৰি যে ভাষা সংস্কৃতিৰ ধাৰক আৰু বাহক।

আনহাতে সমাজ সংগঠিত হয় জনসমষ্টিৰে। আৰু ভাষা হৈছে কোনো জনসমষ্টিৰ ভাব প্ৰকাশৰ মাধ্যম। এক কথাত ভাষা বৰ্তি থাকে সমাজক কেন্দ্ৰ কৰি। সমাজ অবিহনে ভাষাৰ অস্তিত্ব অসম্ভৱপ্ৰায়। প্ৰকাৰন্তৰে, ভাষা আৰু সমাজৰ মাজত নিবিড় সম্বন্ধ আছে। বহু সময়ত সামাজিক বিধি-বিধানেই ভাষাৰ বাহ্যিক দিশটো নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। আকৌ সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ মাজত ভাষাৰ বিভিন্নতাও আছে। এনেদৰে চালে সমাজ বাদ দি ভাষাৰ স্বৰূপ অধ্যয়ন কৰিব নোৱাৰি। ইয়াৰ পৰা ক'ব পাৰি যে ভাষাৰ লগত সমাজৰ সম্পৰ্ক অঙ্গাঙ্গী।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ সংস্কৃতিৰ অংগ হিচাপে সময়ৰ সোঁতত ভাষাৰো পৰিৱৰ্তন হয়নে?

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৩.২

জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ সম্পৰ্ক নিৰ্ণয় কৰি এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাষা সম্পৰ্কে বিভিন্ন পণ্ডিতে নিজ নিজ দৃষ্টিভংগীৰে ভিন ভিন সূত্ৰ আগবঢ়াইছে। ভাষাৰ সূত্ৰৰ আধাৰত ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য নিৰূপণ কৰিব পাৰি।
- বাক্-যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিসমষ্টিহে ভাষা। ভাষা অকল মানুহে ক'ব পাৰে। অন্য জীৱ-জন্তু বা চৰাই-চিৰিকতিৰ মাতক ভাষা হিচাপে মৰ্যাদা দিয়া নহয়।
- ভাষাৰ বিভিন্ন লক্ষণ আছে। ভাষাবিজ্ঞানীসকলে এই লক্ষণসমূহৰ লগতে ভাষাৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কেও আলোচনা কৰিছে। ভাষাৰ লগত জাতি, সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ ওতপ্ৰোত সম্পৰ্ক আছে।

৩.৬ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।